

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШАГАЙ НАДІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 37.034 – 057.874

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У
ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Херсон – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент

Петренко Оксана Борисівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
докторант кафедри загальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, в.о. професора

Пустовіт Григорій Петрович,
учений секретар Відділення
теорії та історії педагогіки АПН України;

кандидат педагогічних наук, доцент

Волкова Світлана Володимирівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри романо-германських мов.

Захист відбудеться 14 червня 2007 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.053.01 у Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27, ауд. 256 (зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Херсонського державного університету (73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27).

Автореферат розісланий 11 травня 2007 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Бухтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розбудова українського суспільства детермінує процеси формування в підростаючого покоління таких моральних рис, як гуманність, чесність, працьовитість, діловитість, старанність, конкурентність та інші. Однак, через тенденцію до зростання бездуховності, нівелювання цінностей життя, загострення проблем сімейного виховання, становленню повноцінної підростаючої особистості не надається належна увага. Розв'язання цієї проблеми можливе завдяки створенню гнучкої системи виховання дітей та молоді, яка б урахувала і потреби часу і, водночас, задовольняла запити та інтереси підростаючої особистості. Одне з провідних місць у цій системі займає позашкільна освіта, яка сприяє всебічному розвитку особистості, забезпечує умови її соціалізації у вільний від навчання час. Специфікою діяльності навчальних закладів системи позашкільної освіти і виховання є швидке реагування на суспільні запити, на інтереси та потреби молодого покоління, вимоги держави щодо освіти і виховання особистості.

Серед найважливіших стратегічних завдань позашкільних навчальних закладів, як зазначено у Законі України “Про позашкільну освіту”, визначено такі: надання знань, формування вмій і навичок за інтересами, забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації та інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку, виховання любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, шанобливого ставлення до родини та людей похилого віку, здійснення підготовки до активної професійної та громадської діяльності, створення умов для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до індивідуальних здібностей, обдарувань.

Ураховуючи головні принципи побудови навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах (доступність, добровільність, варіативність, науковість, світський характер), вони мають створити сприятливі умови для задоволення інтересів і потреб особистості у формуванні моральних якостей, переконань, світогляду, позитивної моральної діяльності й високого рівня моральної вихованості.

У “Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів”, “Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти”, “Концепції національного виховання”, “Концепції позашкільної освіти та виховання”, а також у “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” зазначено, що одним із пріоритетних напрямів реформування системи освіти є утвердження принципів загальнолюдської моралі.

Таким чином, моральне виховання дітей та учнівської молоді сьогодні є важливою складовою змісту роботи позашкільних навчальних закладів, головним завданням яких є формування моральної поведінки, активної життєвої позиції, правил співжиття, єдності слова і діла в підростаючої особистості.

Проведений нами аналіз науково-педагогічної та методичної літератури засвідчив, що проблемі морального виховання присвячено ряд досліджень. Так, філософські засади і передумови морального виховання охарактеризовано в роботах Л.Архангельського, А.Ахвердова, Н.Бердяєва, Б.Братуся, В.Блюмкіна, М.Боришевського, А.Гусейнова, О.Дробницького, Н.Крутова, А.Лопуховської, О.Целікової та інших.

Психологічні механізми та закономірності морального виховання школярів розкрито в дослідженнях психологів: С.Анісімова, Л.Божович, Т.Ващенко, Т.Гаврилової, В.Гуріна, М.Іванчук, Ю.Ковальчука, Д.Колесова, Я.Коломинського, Н.Непомнящої, Р.Павелківа, Ю.Приходько, В.Рибалки, Є.Суботського.

Характеристика процесу формування моральної поведінки учнів молодшого шкільного віку здійснена в працях О.Безверхова, О.Богданової, Т.Грибоедової, Л.Долинської, І.Зверевої, А.Зосимовського, Г.Іванової, Г.Костюка, Б.Ліхачова, А.Люблінської, З.Огороднійчук, О.Скрипченко та інших. Гендерний аспект проблеми морального виховання школярів став предметом дослідження О.Петренко, Н.Сінькевич.

Методи та форми організації морального виховання вивчали Т.Ахаян, Е.Беловерцев, З.Васильєва, В.Кротов, Е.Марієнгоф, Л.Маленкова, В.Мацулевич, В.Чорнокозова, Н.Щуркова. Проблему формування моральних якостей, моральної культури поведінки на основі загальнолюдських моральних цінностей на сучасному етапі досліджували Л.Бондар, С.Волкова, В.Захарова, Г.Іванова, В.Караковський, М.Красовицький, В.Кукушин, Н.Мойсеюк, В.Перепелиця, О.Худяков, П.Щербань. У працях М.Боришевського, О.Докукіної, В.Федяєвої, І.Шалімової проаналізовано вплив сім'ї на моральне виховання особистості.

Національний аспект в розвитку теорії морального виховання охарактеризовано Г.Ващенком, О.Вишневським, Т.Гуменниковою, В.Кузем, І.Мартинюк, М.Стельмаховичем, Ю.Руденком, Б.Чижевським.

Технологічний підхід у навчально-виховному процесі обґрунтовано Л.Маленковою, О.Пехотою, Л.Шульгою. Особистісно орієнтований підхід в організації морального виховання досліджували І.Бех, О.Бондаревська, В.Бучківська, К.Чорна, І.Якіманська.

Актуальними в контексті нашого дослідження є дисертаційні роботи, в яких відображено аспекти визначеної нами проблеми: засоби та умови морального виховання учнів різного віку (О.Аліксічук, В.Болотіна, Т.Гризоглазова, Л.Диненкова, Л.Драчук, І.Ковальчук, Л.Степаненко, В.Страшний); формування моральних якостей, моральної поведінки та культури (В.Салко, І.Сингаївська); моральне виховання студентів (К.Байша, М.Горда); розв'язування моральних завдань як метод виховання (І.Білецька); особливості морального виховання в позаурочній діяльності (Т.Гуменникова, В.Киричок, І.Кравченко, А.Лопуховська); проблема морального виховання особистості в історії педагогіки (В.Карагодін, І.Ковальчук, Л.Петухова).

Зокрема, Н.Аненкова, К.Байша, Т.Гаврилова, В.Кукушин, В.Мацулевич та інші дослідили й охарактеризували структурні компоненти, методи, засоби морального виховання школярів, закономірності та умови організації виховного процесу. Однак, сфера їхніх досліджень обмежується загальноосвітніми навчальними закладами та організацією на їх базі позакласної роботи.

Розробка теоретико-методологічних засад позашкільної освіти і виховання належить Г.Пустовіту, О.Сухомлинській, Т.Сущенко. Аналіз історичного аспекту становлення позашкільних навчальних закладів здійснили В.Берека, В.Вербицький, Н.Ганнусенко, М.Коваль, Т.Яцула.

Соціально-педагогічні проблеми позашкільних навчальних закладів стали предметом дослідження М.Баяновської, Н.Заверико, О.Литовченко, О.Матвієнко. Проблеми формування моральної культури, активної життєвої позиції, ціннісних орієнтацій старшокласників у клубних об'єднаннях досліджували Т.Зюзіна, Н.Пономарчук, В.Шахрай.

У свою чергу, окремі аспекти і напрями позашкільної освіти і виховання, проблеми організації виховного процесу в позашкільних навчальних закладах охарактеризовано в дослідженнях Л.Диненкової, О.Мироненко (естетичне виховання); О.Биковської (трудове виховання); Г.Пустовіта (екологічна освіта і виховання); Н.Гурець, О.Рассказової, В.Редіної (організація творчої активності, пошукової діяльності).

Аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури дає змогу зробити висновок, що проблема морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах не була предметом спеціального дослідження. З огляду на актуальність, недостатню розробленість проблеми, її теоретичне і практичне значення, обрано тему дисертаційної роботи: *“Педагогічні умови морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Рівненського державного гуманітарного університету. Тема дисертації схвалена вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 30 січня 2004 року) і затверджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки АПН України (протокол №8 від 26 жовтня 2004 року).

Об'єкт дослідження – процес морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови, зміст, форми та методи морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах.

Мета дослідження – виявити, обґрунтувати та експериментально перевірити виховну технологію, комплекс педагогічних умов забезпечення ефективності процесу морального виховання учнів молодшого шкільного віку в позашкільних навчальних закладах.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що моральне виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах ефективно здійснюватиметься за врахування таких педагогічних умов:

- упровадження інноваційної виховної технології, яка враховує специфіку позашкільних навчальних закладів і зумовлена сучасним станом виховної системи в цих закладах;
- діалогічність процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та учнів;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів;
- підвищення компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів з проблем морального виховання молодших школярів;
- забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів та сім'ї на особистість молодшого школяра.

Визначені об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження зумовили постановку таких **завдань дисертаційної роботи:**

- 1) з'ясувати стан проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці позашкільних навчальних закладів;
- 2) визначити компоненти та показники моральної вихованості учнів початкових класів в умовах позашкільного виховного простору;
- 3) теоретично обґрунтувати та розробити функціональну модель морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах;
- 4) охарактеризувати й експериментально перевірити технологію морального виховання учнів молодшого шкільного віку та педагогічні умови ефективного її застосування в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів;
- 5) розробити методичні рекомендації з морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах.

Методологічною основою дисертаційної роботи є філософські вчення про зміст та організацію процесу виховання, концептуальні положення теорії морально-духовного зростання підростаючого покоління, розвитку особистості молодшого школяра, психолого-педагогічні основи морального виховання учнів початкових класів.

Теоретичну основу дослідження складають

– теоретико-концептуальні основи позашкільної системи освіти і виховання (Г.Пустовіт, О.Сухомлинська, Т.Сущенко), теоретичні аспекти особистісно зорієнтованого виховання (І.Бех, К.Чорна), психолого-педагогічні основи морального виховання молодшого школяра в аспекті морального становлення (Г.Костюк, О.Скрипченко);

– загально-теоретичні дослідження морального виховання (С.Волкова, Г.Іванова, В.Кукушин, В.Перепелиця, М.Фіцула, О.Худяков, П.Щербань та інші);

– положення Законів України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про захист суспільної моралі”, “Концепції національного виховання”, “Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів”, “Концепції позашкільної освіти та виховання”, “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”.

Методи дослідження. У ході розв’язання поставлених завдань застосовано методи дослідження, що доповнювали один одного: *теоретичні* – вивчення та аналіз психолого-педагогічної, філософської, соціальної та методичної літератури з проблеми; теоретичне вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду; *емпіричні* – анкетування, інтерв’ювання, бесіди, опитування, цілеспрямовані педагогічні спостереження, констатувальний, формувальний і контрольний експеримент; *статистичні* – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних із застосуванням методів математичної статистики.

Дослідження здійснювалося в 3 етапи:

На першому етапі, пошуково-констатувальному (2001 – 2003 рр.), здійснено аналіз педагогічної, психологічної, філософської, соціологічної та методичної літератури з проблеми. Визначалися мета, завдання, об’єкт, предмет та завдання дослідно-експериментальної роботи; обиралися база експериментального дослідження, проведено констатувальний експеримент з метою вивчення сучасного стану проблеми.

На другому етапі, формувальному (2003 – 2005 рр.), підготовлено та проведено формувальний експеримент, в ході якого перевірено ефективність розробленої моделі і технології морального виховання в позашкільних навчальних закладах та педагогічні умови їх ефективного застосування.

На третьому етапі, контрольньо-узагальнюючому (2005 – 2006 рр.), проаналізовано експериментальні дані і проведено їх кількісний та якісний аналіз, сформульовано загальні висновки та оформлено результати науково-дослідної роботи.

Експериментальною базою дослідження обрано клуби, секції, гуртки, позашкільних навчальних закладів, у яких навчаються учні початкових класів Рівненської області: Рівненського міського палацу дітей і молоді, Дубенського районного будинку учнівської молоді, Рокитнівського міського будинку дітей і молоді, Кузнецовського будинку дитячої та юнацької творчості, Радивилівського будинку школяра; Тернопільської області: Тернопільського міського центру дитячої творчості, Бережанського будинку творчості школярів, Козівського центру дитячої творчості, Підволочийської школи естетичного виховання молодших школярів.

Експериментальною перевіркою охоплено 430 молодших школярів, які навчаються в гуртках та секціях позашкільних навчальних закладів (з них 214 – експериментальні групи, 216 – контрольні групи), 135 педагогів позашкільних навчальних закладів та майже 450 батьків учнів молодшого шкільного віку.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше* на основі логічної єдності філософських та психолого-педагогічних чинників обґрунтовано концептуальні підходи до побудови функціональної моделі і технології морального виховання учнів молодшого шкільного віку, визначено педагогічні умови ефективного їх застосування в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів; охарактеризовано сутність, специфіку, рівні і детермінанти формування моральної вихованості молодших школярів та здійснено їх експериментальну апробацію, що в сукупності забезпечило ефективне застосування розробленої функціональної моделі та технології морального виховання учнів молодшого шкільного віку в позашкільних навчальних закладах; *уточнено* сутність понять “моральне виховання”, “моральна вихованість”; *дістали подальшого розвитку* теоретичні підходи та прикладні аспекти побудови змісту, ефективного застосування форм і методів морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах; психолого-педагогічні засади особистісно-орієнтованих методик, їх структурних і функціональних компонентів.

Теоретичне значення дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних засад особистісно орієнтованих методик морального виховання молодших школярів та розкритті їх структурних і функціональних компонентів як складових розробленої функціональної моделі; у визначенні й характеристиці компонентів, показників, рівнів та методик психолого-педагогічної діагностики кількісно-якісних параметрів сформованості моральної вихованості учнів початкових класів, які навчаються в різнопрофільних гуртках, секціях позашкільних навчальних закладів.

Практична значущість дослідження полягає в розробці програми виховної роботи з морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, планів роботи із педагогами позашкільних навчальних закладів та батьками з метою підвищення їх педагогічної компетентності, створенні методики проведення тренінгових виховних занять, зошита з друкованою основою для учнів початкових класів “Скринька вихованого школяра”; у розробці комплексної методики психодіагностики моральної вихованості учнів молодшого шкільного віку, які навчаються в гуртках та секціях позашкільних навчальних закладів.

Ці матеріали можуть бути використані для організації виховної роботи в позашкільних навчальних закладах, у підготовці посібників з проблем виховання молодших школярів, підготовці студентів вищих педагогічних навчальних закладів, а також у закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів.

Надійність і вірогідність результатів дисертаційної роботи забезпечується методологічною обґрунтованістю її вихідних теоретичних положень; системним аналізом теоретичних і емпіричних матеріалів, використанням комплексу методів наукового дослідження, адекватних об’єкту, предмету, меті та завданням дисертаційного дослідження, поєднанням

кількісного і якісного аналізу здобутих результатів та їх статистичної обробки; багаторічною тривалістю дослідно-експериментальної роботи; поетапною структурою дослідження та відповідністю результатів експерименту теоретичним положенням, а також безпосередньою участю дисертантки в обговоренні проблем морального виховання на засіданнях педагогічних рад та семінарах педагогів позашкільних навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась у позашкільних навчальних закладах Рівненської області: Кузнецовському будинку дитячої та юнацької творчості (акт № 64 від 3 листопада 2006 р.), Радивилівському будинку школяра (акт № 76 від 26 січня 2007 р.), Дубенському районному будинку учнівської молоді (акт № 98 від 26 грудня 2006 р.); Тернопільської області: Тернопільському міському центрі дитячої творчості (акт № 21 від 2 березня 2007 р.), Бережанському будинку творчості школярів (акт № 17 від 11 січня 2007 р.).

Основні теоретичні, практичні положення та висновки дисертаційної роботи обговорено на міжнародних, регіональних науково-практичних конференціях та засіданнях, зокрема: Всеукраїнській науково-практичній конференції “Вдосконалення системи безперервної освіти педагогічних працівників на основі аналітико-прогностичної роботи та застосування інтерактивних методик” (Рівне, 17 березня 2005 р.); засіданні круглого столу “Молодіжні проблеми в Україні: шляхи реалізації” (Рівне, 20 травня 2005 р.); науково-практичній конференції “Психолого-етичні основи педагогічної взаємодії в умовах модернізації освіти в Україні” (Рівне, 18 жовтня 2005 р.); науково-практичній конференції “Українське суспільство: історія, методологія дослідження, практика (Рівне, 23 березня 2006 р.); “Першій міжнародній соціально-педагогічній конференції студентів і молодих науковців” (Луцьк, 26-27 квітня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті” (Тернопіль, 4-5 травня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Національна система освіти та виховання в Україні” (Київ, 24-26 травня 2006 р.); а також на науково-методичних семінарах кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 10 одноосібних публікаціях, з них 6 надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (336 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 332 сторінки друкованого тексту, з них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 15 таблиць, 6 рисунків, 6 схем на 20 сторінках та додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу, з’ясовано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи,

наведено відомості щодо впровадження здобутих результатів та бази дослідно-експериментального дослідження.

У першому розділі – **“Теоретичні засади проблеми морального виховання учнів початкових класів”** – здійснено аналіз понять “мораль”, “моральне виховання”, “моральна вихованість”, “моральні знання”, “моральні якості”, “моральна поведінка”, обґрунтовано теоретичні основи проблеми морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах, проаналізовано психолого-педагогічні особливості морального виховання молодших школярів, розкрито сучасний стан проблеми в педагогічній теорії та в практиці виховної роботи позашкільних навчальних закладів.

Огляд наукової літератури з проблеми дає підстави стверджувати, що зміст морального виховання учнів визначено потребами та вимогами суспільства, рівнем його моральності і побудовано на основі принципів загальнолюдської моралі: добра, правди, справедливості тощо. Урахування сучасних суспільних умов вимагає зосередження особливої уваги на здійсненні організованого виховного процесу в позашкільних навчальних закладах.

Побудова навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах передбачає усвідомлення психолого-педагогічних особливостей молодшого шкільного віку, які розглянуто нами крізь призму взаємопов'язаних компонентів моральної вихованості. Визначальною є сензитивність учнів початкових класів щодо формування моральної поведінки, моральних почуттів, збагачення моральних знань, які засвоюються через усвідомлення моральних норм, цінностей та формування переконань, водночас досвід моральної поведінки учнів початкових класів є обмеженим, у виділенні головних компонентів у поведінці оточуючих вони відчувають труднощі.

З метою вивчення стану досліджуваної проблеми у виховній практиці нами оцінювалася готовність педагогів позашкільних навчальних закладів до реалізації морального виховання за когнітивним, організаційно-діяльнісним та творчо-пошуковим компонентами. Установлено, що 39,1% педагогів позашкільних навчальних закладів, як засвідчив аналіз результатів проведеного дослідження, мають низький рівень педагогічної компетентності щодо розв'язання проблем морального виховання молодших школярів. Натомість середній рівень притаманний 45,8% респондентів у той час, як високий рівень виявлено лише у 15,1 % педагогів.

Нами здійснено дослідження показників, які відображають стан виховної роботи в позашкільних навчальних закладах, з'ясовано, що одним з них є рівень моральної вихованості молодших школярів. З огляду на проведений аналіз психолого-педагогічної літератури та спостереження, під моральною вихованістю розуміється властивість особистості, яка визначається наявністю і ступенем сформованості комплексу моральних якостей, що відображають розвиток особистісних характеристик, ставлень молодшого школяра до оточуючого соціального середовища, а також моральної поведінки.

У процесі констатувального експерименту здійснено вивчення вихідного рівня моральної вихованості учнів початкових класів, які навчаються в гуртках та секціях позашкільних навчальних закладів. З цією метою на основі аналізу відповідних психолого-педагогічних досліджень (І.Беха, Т.Грибоєдової, Г.Іванової, М.Іванчук, О.Скрипченко) нами визначено такі компоненти моральної вихованості: *когнітивний* (первинні уявлення молодших школярів про моральні поняття, норми і правила поведінки та культуру спілкування); *мотиваційно-ціннісний* (наявність мотиваційної основи для здійснення позитивних моральних вчинків, емпатія, бажання допомогти, ціннісне ставлення до себе та оточуючих); *процесуально-діяльнісний* (готовність до реалізації моральних знань у конкретних вчинках, прояв культури моральної дії). Застосування цих компонентів у дослідно-експериментальній роботі стало передумовою для визначення чотирьох груп молодших школярів, кожна з яких відображала рівень сформованості моральної вихованості: високий, достатній, середній та низький.

До високого рівня (5,7%) віднесено молодших школярів, які мали чіткі знання морально-етичних понять, характеризувалися сформованістю стійкої системи мотивацій; у ставленні до оточуючих проявляли співчуття, правдивість; без вагання виконували запропоноване громадське доручення, допомагали батькам. Їм притаманна культура моральної дії, сталість моральної поведінки. Вони активно брали участь у пропаганді національної культури, суспільних норм поведінки.

Достатній рівень (7,9%) характеризував учнів початкових класів, яким властиві адекватні, але недостатньо повні морально-етичні уявлення; у своїх діях найчастіше керувалися однобічними мотивами. Учні молодшого шкільного віку характеризувалися турботливістю в ставленні до оточуючих людей і природи; були недостатньо активними у виконанні громадських доручень. Їм властива сталість поведінки, культура моральної дії, яка залежала від зовнішнього контролю; не проявляли активність у пропаганді здобутків національної культури.

Середній рівень (30,7%) притаманний тим молодшим школярам, які мали нечіткі морально-етичні уявлення; не повністю розуміли суспільні норми та правила поведінки; керувалися соціально малоцінними мотивами. Вони не завжди були правдивими, ввічливими в ставленні до оточуючих; не наполегливими в процесі виконання навчальних завдань. Для них не характерна сталість поведінки і культура моральної дії; вони не займалися пропагандою суспільних норм поведінки.

До низького рівня (55,7%) віднесено учнів початкових класів, у яких не сформовано морально-етичні уявлення і мотиваційну основу. Вони не розуміли правил поведінки, були байдужими до оточуючих. Молодші школярі цієї групи не проявляли бажання виконувати навчальні завдання; такі риси, як працелюбність, відповідальність відсутні. Їм була притаманна асоціальна спрямованість поведінки.

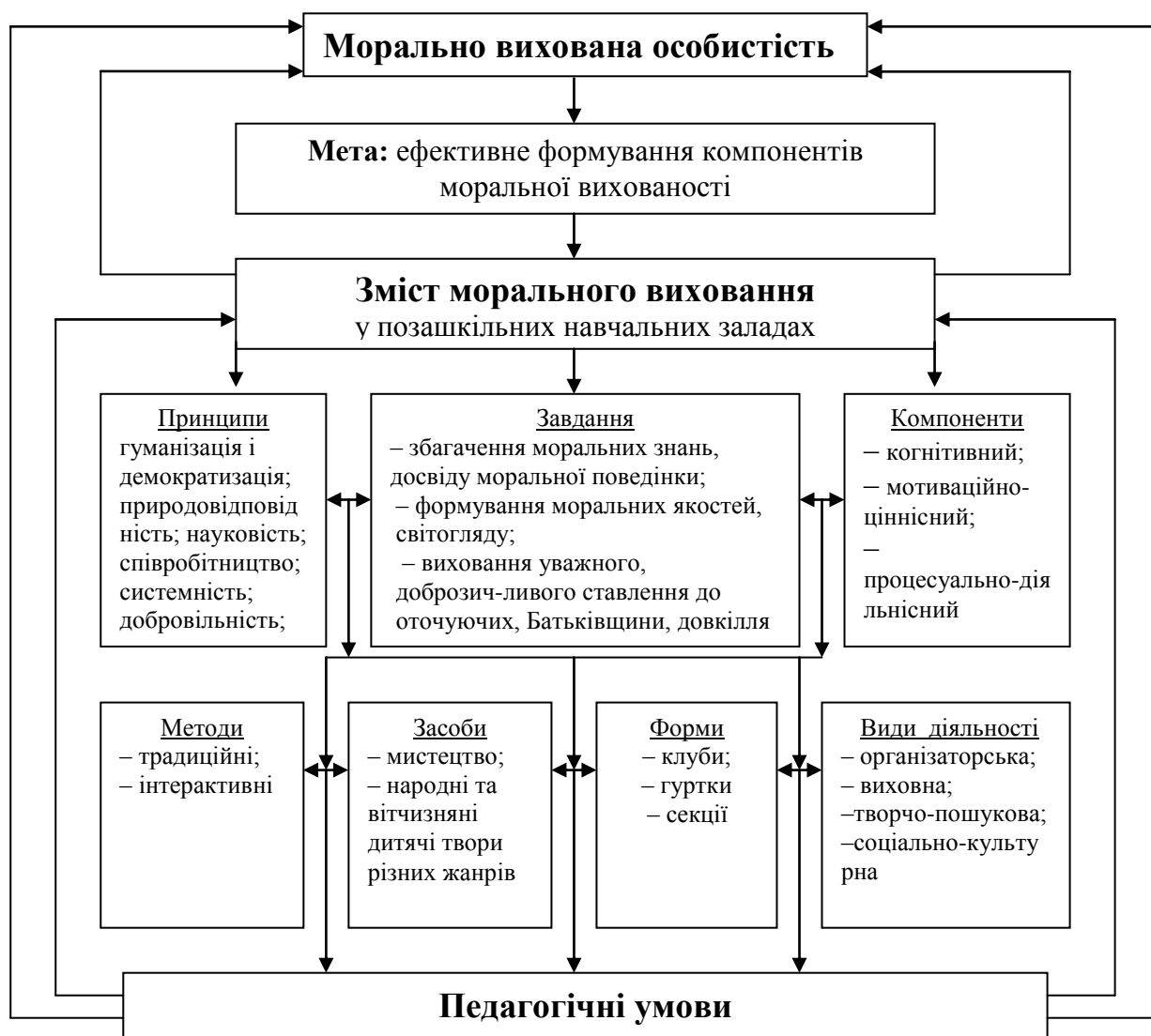
Здобуті результати визначили актуальність подальшого проведення дослідно-експериментальної роботи, важливим напрямом якої стало моделювання виховної технології, яка б забезпечила системність у здобутті моральних знань, а також враховувала сучасний стан проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці позашкільних навчальних закладів.

У другому розділі – **“Дослідно-експериментальна перевірка ефективності морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах”** – розкрито методику експериментального дослідження, охарактеризовано зміст, форми морального виховання учнів початкових класів, обґрунтовано педагогічні умови, які сприяють підвищенню ефективності морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, висвітлено хід формувального експерименту, проаналізовано результати проведеного експериментального дослідження.

У процесі формувального експерименту обґрунтовано та експериментально перевірено комплекс педагогічних умов забезпечення ефективності процесу морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах: упровадження інноваційної виховної технології, яка враховує специфіку позашкільних навчальних закладів і зумовлена сучасним станом виховної системи в цих закладах; діалогічність процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та молодших школярів; урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів; підвищення компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів з питань морального виховання молодших школярів; забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів та сім'ї на особистість учня молодшого шкільного віку.

Розробці та експериментальній апробації виховної технології передувало обґрунтування сутності й створення функціональної моделі морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Взаємозв'язок між її структурними елементами: метою, змістом, принципами, завданнями, компонентами, формами, методами, видами діяльності, засобами і педагогічними умовами – зображено на схемі 1. У процесі розробки функціональної моделі морального виховання учнів початкових класів урахувалося те, що зміст виховної роботи, з одного боку, визначається спрогнозованими педагогічними умовами, а з іншого – підпорядковується загальній меті морального виховання.

Функціональна модель морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах

впровадження технології морального виховання, яка враховує специфіку позашкільного виховного середовища, побудована на принципі варіативності та передбачає наповнення змісту навчального матеріалу морально-етичним компонентом;

діалогічність процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та учнів початкових класів;

врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів;

підвищення компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів з питань морального виховання учнів початкових класів;

забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів та сім'ї на особистість молодшого школяра.

Реалізації формувального експерименту передувало визначення експериментальних та контрольних груп, ознайомлення педагогів та батьків молодших школярів із експериментальною програмою виховної роботи учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах.

Організація морального виховання в експериментальних групах позашкільних навчальних закладів передбачала проведення одночасної роботи з учнями початкових класів, їхніми батьками та педагогами на чотирьох етапах: інформаційно-аналітичному, організаційному, практичному та узагальнюючому.

Важливою характеристикою розробленої й експериментально перевіреної технології морального виховання учнів початкових класів у цих закладах виявилася система організаційних форм виховної роботи: тренінгові виховні заняття (мандрівки, змагання, “години спілкування”, “години відвертої розмови”, благодійні акції та рейди, “зустрічі в колі сім’ї”, уроки взаємовиховання), морально-етичні бесіди, диспути, творчо-пошукові моральні діалоги, рольові ігри, морально-етичні інформаційні хвилинки, презентації, конкурси, виставки, екскурсії. Застосування зазначених вище форм морального виховання дало змогу активізувати процес засвоєння учнями початкових класів моральних знань, формування моральних переконань, збагачення досвіду моральної поведінки в процесі їхньої участі в розв’язанні морально-етичних ситуацій, що передбачало діалогічну взаємодію в системах “педагог – молодший школяр”, “учень –учень”.

У процесі апробації експериментальної виховної технології враховано особливості функціонування гуртків, клубів, студій різних профілів. З цією метою визначено специфічні форми виховної роботи, які застосовувались на заняттях окремих профільних гуртків.

Реалізація програми виховної роботи в позашкільних навчальних закладах передбачала також підготовку педагогів до здійснення морального виховання молодших школярів, для чого застосовувались активні форми творчої взаємодії із керівниками гуртків, секцій, до яких ми

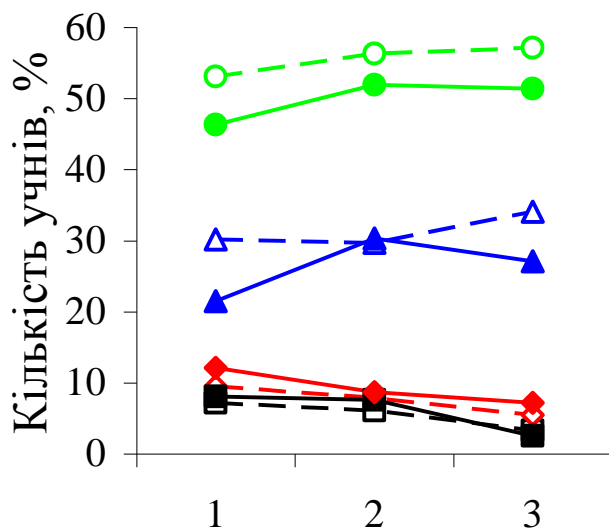
віднесли такі: проблемно-методичні семінари, засідання проблемних груп, круглі столи, консультації, інтерактивні навчально-пізнавальні заняття.

У роботі нами враховано те, що виховний процес у позашкільних навчальних закладах буде ефективним лише за умови забезпечення адекватності виховних впливів батьків і педагогів. За цих умов необхідним виявилось здійснення роботи із педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення рівня їх педагогічної компетентності, для чого застосовано такі форми роботи: проведення консультацій, бесід (індивідуальних, групових), лекційних занять, семінарів, тренінгів, рольових ігор, “уроків взаємовиховання” тощо.

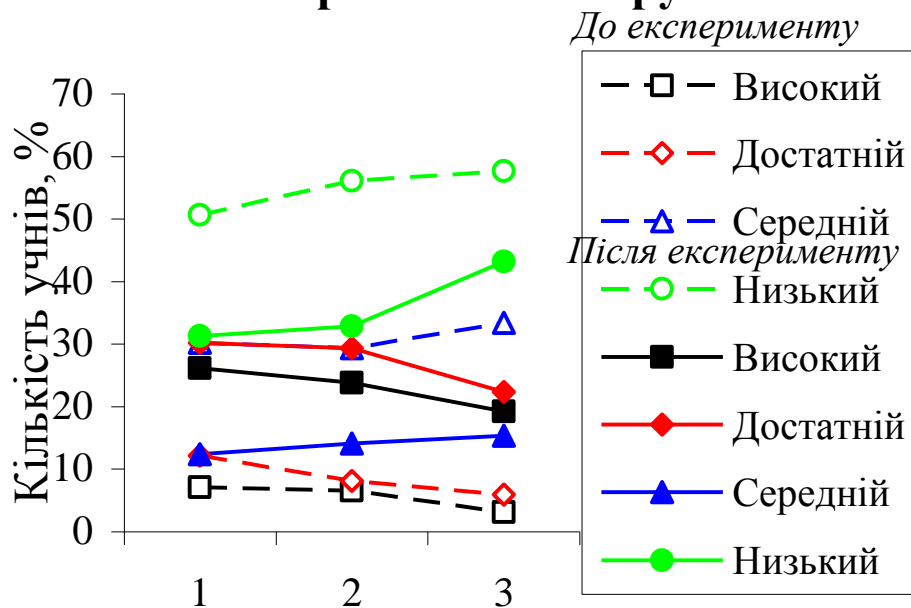
Як засвідчують здобуті експериментальні дані, проведена робота з підготовки педагогів позашкільних навчальних закладів та батьків до здійснення виховної роботи з формування моральності молодших школярів зумовила зростання показників високого рівня педагогічної компетентності батьків на 6,9%, педагогів на 7,1%, та середнього (відповідно на 10,3%, і 6,3%). Натомість спостерігалось зменшення показників низького рівня педагогічної компетентності батьків на 17,2% та педагогів на 13,4%.

Після завершення формувального експерименту проведено контрольні зрізи, які за методикою були аналогічні тим, що застосовувались у процесі констатувального експерименту. Аналіз рівнів сформованості моральної вихованості молодших школярів дає підстави стверджувати про позитивні тенденції в експериментальних групах за всіма визначеними компонентами, які відбулися в процесі впровадження експериментальної технології морального виховання в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів (рис. 1).

Контрольні групи

Експериментальні групи

Компоненти моральної вихованості: 1 – когнітивний; 2 – мотиваційно-ціннісний;
3 – процесуально-діяльнісний

Рис. 1 Графічне порівняння показників моральної вихованості молодших школярів за визначеними компонентами

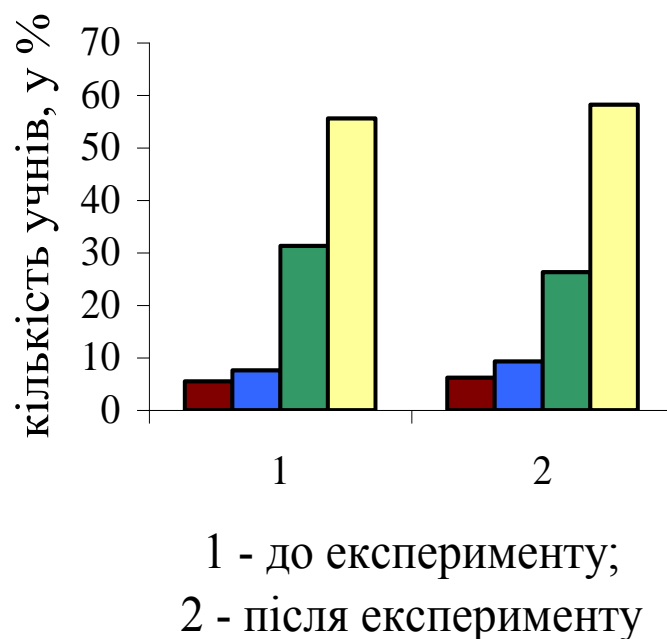
Аналіз графічних профілів вияву показників сформованості моральної вихованості молодших школярів на кінець експерименту, як свідчить рис.1, указує на їхнє зростання в

експериментальній групі. Так, наприклад, збільшення кількісних показників високого та достатнього рівнів (у середньому на 18,6%) зафіксовано під час визначення стану сформованості уявлень молодших школярів про моральні поняття, норми, правила поведінки та спілкування. Натомість, зменшилася кількість молодших школярів, рівень вихованості яких визначено як середній та низький (у середньому на 18,6%). Кількісне відображення показників мотиваційно-ціннісного компонента характеризується їх збільшенням на високому та достатньому рівнях (у середньому на 18,0%) та зменшенням за середнім та низьким на 13,4%. Найменше зростання кількісного відображення, у порівнянні із розглянутими, за високим та достатнім рівнями зафіксовано за показниками процесуально-діяльнісного компонента (у середньому на 16,2%) в той час, як кількість учнів початкових класів низького та середнього рівнів вихованості зменшилася на 16,3%.

Динаміка процесу зміни рівнів моральної вихованості учнів початкових класів, які навчаються в гуртках та секціях позашкільних навчальних закладів, на основі усереднених показників представлена гістограмою (рис. 2).

Контрольні групи

Експериментальні групи

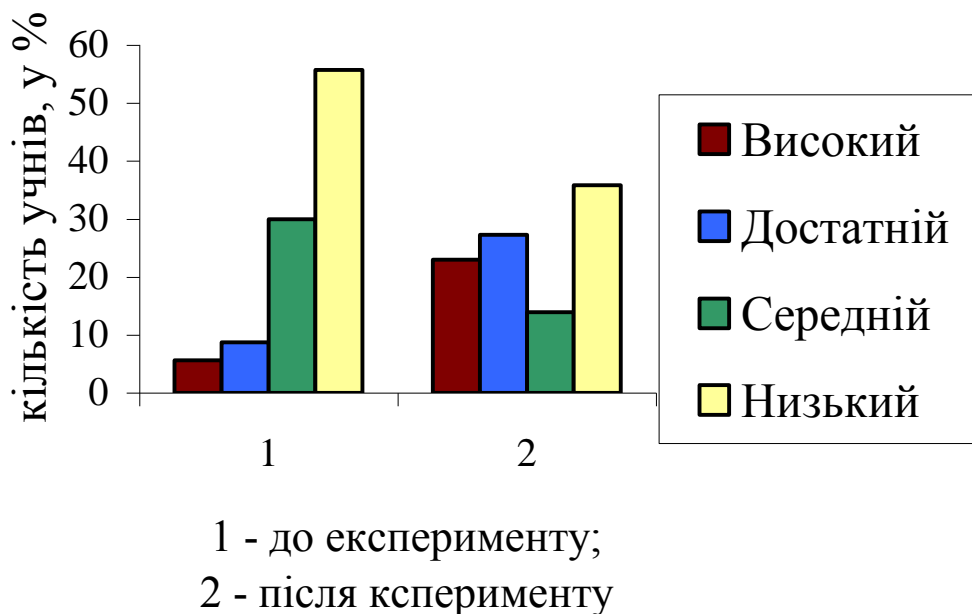

Рис. 2 Динаміка рівнів моральної вихованості молодших школярів контрольних та експериментальних груп

Як засвідчують дані рис. 2, показники високого рівня моральної вихованості молодших школярів зросли на 17,4%, достатнього – на 18,6%. Однак, зменшилася кількість учнів, рівень вихованості яких визначено як середній (на 16,1%) та низький (на 19,9%). Натомість, у контрольних групах позашкільних навчальних закладів кількісні та якісні показники моральної вихованості зазнали таких змін: зросла кількість молодших школярів, рівень вихованості яких нами визначено як високий (на 0,6%), достатній (на 1,7%) та середній (на 5,0%). У свою чергу показники низького рівня моральної вихованості учнів початкових класів контрольних груп зросли на 2,6%.

Таким чином, результати формувального експерименту дають підстави стверджувати, що моральне виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах ефективно здійснюватиметься за умови практичного застосування розробленої нами функціональної моделі, обґрунтованої й експериментально перевіреної технології формування моральної вихованості учнів початкових класів у цих навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження педагогічних умов морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Здійснений аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблем морального виховання свідчить про інтегративність цієї проблеми, що виявляється в різних підходах до визначення основних понять: “мораль”, “моральна вихованість”, “моральні знання”, “моральні якості”, “моральна поведінка”. Крім того, проблема морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах ще не була предметом спеціального дослідження.

2. З’ясовано, що молодший шкільний вік – це період активного морального формування, оскільки в цей час закладаються основи моральної поведінки, збагачуються моральні знання, з’являється мотиваційна основа для здійснення моральних учинків. Пріоритетним для молодших школярів є формування ціннісного ставлення до себе, дорослих, друзів, Батьківщини, природи. Особливістю учнів цього віку є також несформованість уміння співвідносити власні уявлення із поведінкою, детально аналізувати ситуації морального змісту, що вимагає проведення системної роботи, спрямованої на ознайомлення з окремими моральними поняттями, використання наочності, ігрових вправ, розгляд конкретних життєвих ситуацій, повторення та закріплення вивченого матеріалу.

3. Аналіз практики виховної роботи в позашкільних навчальних закладах, а також дослідження рівнів моральної вихованості молодших школярів засвідчив, що завдання морального виховання практично не виокремлюється у виховній меті, а тому не конкретизується і не набуває значущості в діяльності педагогів на кожному занятті. Педагоги позашкільних навчальних закладів здебільшого не застосовують інтерактивні діалогічні форми і методи взаємодії з учнями початкових класів, що, за результатами дослідження, негативно впливає на ефективність організації морального виховання.

4. Установлено та охарактеризовано компоненти моральної вихованості молодших школярів: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, процесуально-діяльнісний. Це дало змогу обґрунтувати функціональну модель моральної вихованості молодших школярів, відповідно до якої учень початкових класів має володіти первинними уявленнями про моральні поняття, норми та правила поведінки і культуру спілкування, мати сформовану мотиваційну основу для здійснення позитивних моральних вчинків, емпатію, бажання допомогти, ціннісне ставлення до себе та оточуючих, а також уміти реалізовувати моральні знання на практиці.

5. Розроблена нами експериментальна технологія морального виховання в позашкільних навчальних закладах передбачає систематичне проведення виховної роботи із учнями початкових класів із застосуванням тренінгових виховних занять (мандрівок, змагань, “годин спілкування”, “годин відвертої розмови”, благодійних акції та рейдів, “зустрічей у колі сім’ї”, уроків взаємовиховання), морально-етичних бесід, диспутів, творчо-пошукових моральних діалогів, рольових ігор, морально-етичних інформаційних хвилинок, презентацій, конкурсів, виставок, екскурсій.

6. На основі врахування специфіки позашкільного виховного середовища в ході дослідження обґрунтовано педагогічні умови морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах: упровадження інноваційної виховної технології, яка враховує специфіку позашкільних навчальних закладів і зумовлена сучасним станом виховної системи в цих закладах; діалогічність процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та учнів початкових класів; урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів; підвищення компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів з питань морального виховання учнів початкових класів; забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів та сім'ї на особистість молодшого школяра.

7. Доведено, що провідною педагогічною умовою підвищення ефективності виховного процесу в позашкільних навчальних закладах є забезпечення діалогічності процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та учнів початкових класів. Цьому сприяло використання виховуючих ситуацій, системи інтерактивних форм і методів, які передбачали активне включення школярів до діалогу.

8. У навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів нами доведено необхідність наповнення змісту навчального матеріалу морально-етичним компонентом, за такого підходу враховувалися принципи послідовності та системності, варіативність форм, методів виховання, які спрямовані на підвищення ефективності морального виховання молодших школярів.

9. Доведено, що необхідною педагогічною умовою організації виховного процесу є забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів, сім'ї на особистість молодшого школяра. Важливим аспектом реалізації означеної умови виявилася підготовка батьків до здійснення виховної роботи з морального виховання.

10. З'ясовано, що показники когнітивного, мотиваційно-ціннісного і процесуально-діяльнісного компонентів моральної вихованості набули позитивної тенденції: спостерігалось зростання кількості учнів початкових класів експериментальних груп, рівень вихованості яких нами визначено як достатній та високий, в середньому на 18,0%. Натомість, у контрольних групах кількісне зростання показників за визначеними компонентами на високому, достатньому та середньому рівнях відбулося в середньому на 2,4%. Учні експериментальних груп виявляють усвідомлення моральних понять, ціннісне ставлення до оточуючих та природи. Їхня поведінка відрізняється сталістю і моральною спрямованістю, майже відсутні розбіжності між знаннями й реальними моральними діями.

Таким чином, здійснена нами дослідно-експериментальна робота та її результати підтвердили наше припущення про те, що моральне виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах ефективно здійснюватиметься за умови впровадження розробленої нами

функціональної моделі та інноваційної виховної технології, яка враховує специфіку позашкільного виховного середовища.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів виховання особистості молодших школярів в позашкільних навчальних закладах. Зокрема, його перспективність полягає в розробці проблеми морального виховання підлітків та старшокласників у позашкільних навчальних закладах; дослідження специфіки виховного процесу в цих закладах у взаємодії з сім'єю, школою, громадськістю, а також аналіз проблеми організації позашкільного виховного простору за різними напрямками: економічним, громадянським, естетичним тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шагай Н.М. Скринька вихованого школяра. Зошит з друкованою основою для учнів початкових класів: Методичний посібник для проведення тренінгових виховних занять. – Рівне: РДГУ, 2007. – 46 с.
2. Шагай Н.М. Психолого-педагогічні засади морального виховання молодших школярів // Нова педагогічна думка. – 2005. – №2. – С.40-43.
3. Шагай Н.М. Роль позашкільних закладів у громадянському вихованні молодших школярів // Нова педагогічна думка. – 2005. – №3. – С.134-138.
4. Шагай Н.М. Особистий приклад вчителя як важливий фактор виховання молодших школярів // Нова педагогічна думка. – 2005. – №4. – С.67-70.
5. Шагай Н.М. Структура моральної вихованості молодших школярів: теоретичний аналіз // Науково-методичний журнал. Т.42. Педагогічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – Вип. 29. – С.74-78.
6. Шагай Н.М. Позашкільний педагогічний процес як цілісна система виховання особистості молодшого школяра // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. – №4. – С. 13-18.
7. Шагай Н.М. Історико-педагогічна генеза морального виховання особистості в позашкільних навчальних закладах // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2006. – №6. – С. 13-18.
8. Шагай Н.М. Вплив процесу соціалізації на формування моральної поведінки школярів // Матеріали першої міжнародної соціально-педагогічної конференції (26-27 квітня 2006 р.). – Луцьк: Волинський держ. ун.-т ім. Лесі Українки, 2006. – С.207-211.
9. Шагай Н.М. Особливості морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах // Українське суспільство: історія, методологія дослідження,

практика: Матеріали науково-практичної конференції (23 березня 2006 р.). – Рівне: Європейський університет, 2006. – С.72-78.

- 10.Шагай Н.М. Формування моральних якостей молодших школярів – важлива передумова становлення громадянина // Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (4-5 травня 2006 р.). – Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2006. – С. 59-63.

АНОТАЦІЯ

Шагай Н.М. Педагогічні умови морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Херсонський державний університет. – Херсон, 2007.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблеми морального виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах. Нами обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективної організації морального виховання в процесі проведення гурткових занять у позашкільних навчальних закладах. Основні з них: упровадження інноваційної виховної технології, яка враховує специфіку позашкільних навчальних закладів і зумовлена сучасним станом виховної системи в цих закладах; діалогічність процесів педагогічної взаємодії керівників гуртків та учнів початкових класів; урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів; підвищення компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів з питань морального виховання учнів початкових класів; забезпечення адекватності виховних впливів позашкільних навчальних закладів та сім'ї на особистість молодшого школяра.

Розроблено функціональну модель морального виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, яка включає мету, зміст, принципи, методи, форми, засоби, суб'єкти навчально-виховного процесу, педагогічні умови та результати морального виховання.

У роботі доведено, що підвищення рівня моральної вихованості здійснюється за умови впровадження виховної технології, яка передбачає проведення виховної роботи із молодшими школярами із застосуванням інтерактивних форм та методів, а також підготовку педагогів та батьків молодших школярів, які навчаються у гуртках та секціях позашкільних навчальних закладів, до здійснення морального виховання.

Ключові слова: моральне виховання, моральна вихованість, учень початкових класів, позашкільний навчально-виховний процес.

АННОТАЦИЯ

Шагай Н.М. Педагогические условия нравственного воспитания учеников младших классов во внешкольных учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Херсонский государственный университет. – Херсон, 2007.

Диссертация посвящена проблеме нравственного воспитания младших школьников. В работе рассмотрена сущность понятий “нравственность”, “нравственное воспитание”, “нравственная воспитанность”, “нравственные знания”, “нравственное поведение”, проанализирована трансформация их содержания на различных этапах развития общества, выявлены характерные особенности нравственного воспитания учащихся младшего школьного возраста во внешкольных учебных заведениях.

Нравственное воспитание – это процесс и результат целеустремленной воспитательной деятельности педагога, которая предусматривает формирование адекватного морального поведения и действий школьников в разнообразных жизненных ситуациях.

Нравственная воспитанность – это особенность личности, которая характеризуется наличием и степенью сформированности комплекса нравственных качеств, которые отображают развитие личностных характеристик, а также отношение младшего ученика к окружающей среде.

Также в работе проанализированы психолого-педагогические особенности нравственного воспитания учеников младшего школьного возраста, раскрыто современное состояние проблемы в педагогической теории и воспитательной практике внешкольных учебных заведений.

Воспитательный процесс предусматривает осознание сензитивности младших школьников относительно формирования нравственного поведения, нравственных чувств, обогащение нравственных знаний, которые усваиваются через осознание нравственных норм, ценностей и формирования убеждений.

Компонентный подход к диагностике нравственной воспитанности учащихся младших классов позволил осуществить целенаправленное и содержательное изучение этого феномена. В частности, были определены следующие компоненты нравственной воспитанности: когнитивный, мотивационно-ценностный, процессуально-деятельностный.

Разработана функциональная модель нравственного воспитания младших школьников во внешкольных учебных заведениях, которая включает цель, содержание, принципы, методы, формы, средства, субъекты учебно-воспитательного процесса, педагогические условия и результаты нравственного воспитания.

В процессе экспериментальной работы определены и апробированы педагогические условия, которые обеспечивают формирование нравственных знаний, нравственных качеств и нравственного поведения. К таким педагогическим условиям относятся: внедрение технологии морального воспитания, которая учитывает специфику внешкольных учебных заведений; диалогичность процессов педагогического взаимодействия руководителей кружков и учеников

начальных классов; учет возрастных и индивидуальных особенностей младших школьников; повышение компетентности педагогов внешкольных учебных заведений по вопросам нравственного воспитания учеников начальных классов; обеспечение адекватности воспитательных влияний внешкольных учебных заведений и семьи на личность младшего школьника.

Анализ результатов констатирующего и формирующего эксперимента дали возможность проследить динамику в изменении уровней нравственной воспитанности младших школьников контрольных и экспериментальных групп, что позволило сделать вывод об эффективности предлагаемой технологии нравственного воспитания учащихся младших классов во внешкольных учебных заведениях и подтверждении гипотезы, выдвинутой в работе.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственная воспитанность, ученик младших классов, внешкольный учебно-воспитательный процесс.

ANNOTATION

Shagay N.M. Pedagogical conditions of moral education of junior pupils in the extra-curriculum educational establishments. – Manuscript.

Scientific research for the degree of the Candidate of Pedagogical Science. Speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Up-bringing. – Kherson state university, Kherson, 2007.

The research deals with the investigation of the problem of moral education of junior pupils in the extra-curriculum educational establishments. The pedagogical conditions of organisation of moral education have been proved and checked experimentally during the extra-curriculum classes in the extra-curriculum educational establishments. The main of them are: the introduction of moral education technologies with the peculiarities of extra-curriculum educational establishments; the dialogue between the teacher and junior pupils; the age and individual peculiarities of junior pupils; the developing of extra-curriculum establishments teachers' skills in moral education of junior pupils; supplying the adequate educational influences on the extra-curriculum educational establishments and family on the junior pupils personality.

The functional model of moral education of junior pupils in the extra-curriculum educational establishments has been worked out. This model includes the purpose, the content, the principles and methods, the forms, the meanings, the subject of the educational process, pedagogical conditions and moral educational results.

It is proved that moral educational level is increased under the conditions of introduction of educational technologies which foresees the up-bringing classes with junior pupils using interactive forms and methods and also moral education and training of the teachers and parents of junior pupils who attend extra-curriculum educational establishments.

Key words: moral education, moral breeding, junior pupils, extra-curriculum educational process.